

“Məkkə və Mədinədə Məhəmməd peyğəmbər, Türkünstanda Xoca Əhməd...”

Qazaxların mənəvi beşiyi adlandırılan Cənubi Qazaxıstanda türk, ərəb və fars salnamələrində adları çəkilən 1281 memarlıq abidəsi – Sayramın müqəddəs məkanları, Otrar şəhəri, Arıstan-bab, Appak – İşana, Domalak ana, Baydibek ata və s. abidələrini bu gün də milyonlarla turist və zəvvarlar ziyarət edir.

Tarixi XVI əsrdən başlayan, Qazax xanlığının paytaxtı hesab edilən, qazax dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində böyük rolu olan Türkünstanın müqəddəs simvolu isə mənəvi və tarixi qiyməti ilə əvəzsiz sayılan Xoca Əhməd Yasəvi mavzoleyidir.

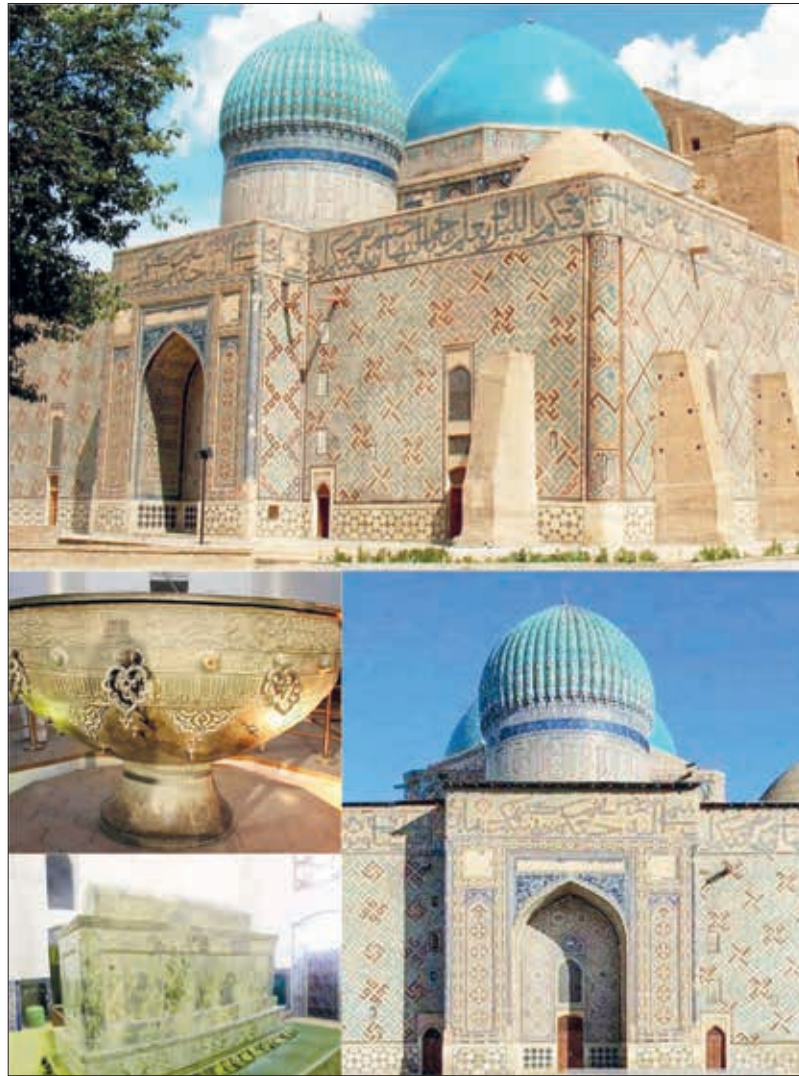
Əmir Teymur Qızıl Orda hökmdarı Toxtamış üzərində qələbə çaldıqdan sonra Şərqi məşhur mütəfəkkir şairi, türk dilində sufi ədəbiyyatının yaradıcısı, təsəvvüf elminin bilicisi, “Divani-hikmət” əsərinin müəllifi Xoca Əhməd Yasəvi şərəfinə Xoca Əhməd Yasəvi mavzoleyini tikdirib.

Əvvəllər Yassı adlanan Türkünstan şəhəri onu Daştıqıpçaq çölü ilə birləşdirən Böyük İpək Yolunun qollarından biri olub. Bu yollardan Çindən, İrandan, Vizantiyadan gələn incə farfor, zərif parçalar, qiymətli daş-qaşlarla dolu karvanlar keçib. Xoca Əhməd Yasəvi bu şəhərdə ömür sürüb, insanlara xeyirxahlıq, sevgi, hörmət, şərəf hissələri aşılayan poemalarını bu şəhərdə yazıb.

Böyük sərkərdə və strateq Əmir Teymur Xoca Əhməd Yasəvi mavzoleyini 1385-1405-ci illərdə şairin sadə qəbri üzərində tikdirib. Əmir Teymur Şirazdan mozaika, İsfahandan daş və suvaq ustalarını gətirib. Türbəninin memarı İrandan dəvət olunan Xacə Hüseyn Əlidir.

Bu mavzoleyi tikməklə Əmir Teymur çox ağıllı siyasi addım atıb, köçəri xalqlar arasında öz nüfuzunu möhkəmləndirib. Mavzoleyin layihəsinin hazırlanmasında Əmir Teymur şəxsən iştirak edib. Mavzoleyin tikintisi zamanı həmin dövr üçün yeni olan arxitektura vasitələrindən istifadə olunub. Sonralar bu yeniliklər imperiyanın paytaxtı Səmərqəndin tikintisində də istifadə edilib.

20 il ərzində bu ərazidə özündə mavzoley, məscid, xanəgah (sufilərin ibadət evi), inzibati və təsərrüfat tikililərindən ibarət böyük kompleks ucaldılıb. Yaxınlıqda Yasəvinin ardıcılları olan sufi üçün monastırının da tikintisinə başlanılıb, lakin Əmir Teymurun ölümü bu tikintini yarımçıq qoyub. Qazax xanlarının hakimiyyəti dövründə Xoca Əhməd Yasəvi mavzoleyi və ətraf binalar

xanların iqamətgahı olub.

Mavzoleyin tikintisi ilə bağlı maraqlı bir rəvayət var. Hər dəfə binanın divarları ucaldılanda tufan qopub və divarlar uçub. Bu hadisə dəfələrlə təkrar olunub. Bir dəfə Əmir Teymur yuxuda nurani bir qoca görür. Qoca Teymura deyir ki, əvvəlcə Xoca Əhmədin müəllimi Arıstan-babın qəbri üzərində mavzoley ucalt. Teymur buna əməl edib və bundan sonra Yasəvinin mavzoleyinin tikintisi davam edib.

Bura ziyarətə gələnlər əvvəlcə Arıstan-bab türbəsinə baş çəkir, sonra Xoca Əhməd Yasəvinin mavzoleyinə gəlirlər.

Xoca Əhməd Yasəvi memorial kompleksi düzbucaqlı formada, portallar və gümbəzlərlə bəzədilmiş nəhəng binadır. Mərkəzi Asiyada kərpicdən tikilmiş ən böyük gümbəz bu mavzoleydədir. Onu da deyək ki, gümbəz ta qədimdən müsəlmanlar tərəfindən birlik, bərabərlik və qənaqərvərlik simvolu kimi qəbul edilib.

Binanın enli daş divarları içəri xoş bir sərinlik gətirir, dəhlizdə

gəzərkən addım səsləri əks-səda verir, demir barmaqlıqlı pəncərələr günəş işığını zəiflədir və bütün bunlar sehirlə bir atmosfer yaradır.

Mavzoleydə 36 müxtəlif otaq və salon var. Divarları mavi örtüklü mərkəzi salonun düz ortasında 7 metalın – sink, dəmir, qurğuşun, qalay, gümüş, qırmızı mis və qızılın eridilməsindən lotos gülü formasında hazırlanan, diametri 2,45 metr olan tayqazan yerləşir.

Tayqazan 1399-cu ildə Teymurun əmri ilə təbrizli usta Abdüləziz ibn Şərəfəddin tərəfindən Xoca Əhməd Yasəvinin şərəfinə hazırlanıb. İki tonluq bu qazanda cümə namazından sonra insanlar üçün yemək hazırlanıb. Tayqazanla bağlı maraqlı bir rəvayət var. Deyilir ki, tayqazan qurbanlıq ət üçün nəzərdə tutulub. Əgər Allahın sevdiyi bir adam qurban kəsirmişsə qazan ətlə dolub-daşır, yeni Allah qurbanı qəbul edirmiş. Əgər qazana qoyulan ət çoxalrımdısa, bu o demək idi ki, kəsilən qurban qəbul olunmayıb.

1935-ci ildə tayqazan Leningrad (Sahkt-Peterburq), Ermitajda

keçirilən betnəlxalq sərgiyə göndərilir. Yalnız 54 il sonra, 1989-cu il sentyabrın 18-də tayqazan Türkünstan-pö əvvəlki məkanına qaytarılır.

Əmir Teymurun mavzoleyə hədiyyəsi olan bürünc çiraqlar da mərkəzi salonda asılıb. Hazırda bu çiraqların ikisi Əmir Teymurun hədiyyəsi kimi Luvr və Ermitaj muzeylərində saxlanılır.

Əmir Teymurun əmri ilə fil sümüyündən hazırlanan, uzunluğu 4 metr olan bayraq dirəyi də mərkəzi salondadır.

Bu zalda diplomatik qəbullar, hərbi danışıqlar, müxtəlif yığıncaqlar keçirilib. Burada Abılay xanın Orenburq general-qubernatoruna, həmçinin Çin imperatoru Tsyanluna əməkdaşlıqla bağlı yazdığı məktublar saxlanılır. Kiçik zalda isə qazax xanlarının (Abdülxayr xan, Rabiqa Sultan-Bəyim, Jolbarıs xan, Esim xan, Ondan sultan və başqalarının qəbirləri (cəmi 43 qəbir) var.

Kompleksdə, həmçinin Xoca Əhməd Yasəvinin qapısı fil sümüyündən və ağacdan olan meqbərəsi, şairin hücrəsi, kiçik məscid, kitabxana, hamam, yemək otağı (burada qədim sobalar, qazanlar, taxta qab-qaşıq qorunub saxlanılıb), quyu var. Bu quyunun duzlu suyu müalicəvi sayılır, mədəbağıracaq xəstəlikləri üçün faydalıdır. Bu quyudan evlərinə müxtəlif qab-larda su aparan şəxslər bir şeyə diqqət ediblər. Əgər bir müddət sonra suyun dibində qara çöküntü əmələ gəlsə onu içməz olmaz. Bu da ona işarədir ki, həmin insan öz mənəvi aləmi haqqında fikirləşməli, götür-qoy etməlidir.

Sarayın “Kakla” və “Kapsırma” adlanan iki qapısı da bizim dövvrə qədər gəlib çatıb.

Mavzoleyin çox zəngin kitabxanası var. Lakin kitabxanada Xoca Əhməd Yasəvinin öz əli ilə yazdığı bir əsəri belə yoxdur. Bu da onunla izah edilir ki, 1864-cü ildə polkovnik Veryovkinin hücumu, sonra isə sovet hökumətinin Türkünstanı ələ keçirməsi nəticəsində qiymətli kitablar yandırılıb.

Sonda bildirək ki, türkün hikmət xəzinəsi olan Xoca Əhməd Yasəvinin mavzoleyinin ətrafındakı ərazidə “Həzrət-sultan” tarixi-mədəni muzey-qoruğu yerləşir. Mavzoleyin özü isə UNESCO-nun ümumdünya irsi siyahısına daxil edilib. UNESCO, həmçinin 2016-cı ili Xoca Əhməd Yasəvi ili elan edib və həmin il böyük mütəfəkkirə həsr olunan çoxsaylı tədbirlər keçirilib.

**Qulu KƏNGƏRLİ,
XQ-nin Orta Asiya üzvrə
xüsusi müxbiri**